

Revolte is leven

Jos Perry

Revolte is leven

Biografie van Theun de Vries
(1907-2005)

Ambo|Amsterdam

Een Friese jeugd

(1907-1920)

Mijn ouders

Ik dacht dat ik ze nooit meer zou ontmoeten,
Zij, verder van mij dan Andromeda.
Maar plots speel ik met steentjes aan hun voeten,
En vaders ring en moeders mond zijn na.

Wij zitten met zijn drieën op 't terrasje
Vlak boven een rivier vol avondrood;
Ik drink iets koels door rietjes uit een glasje,
En kruip als 't later wordt op vaders schoot.

Zij dragen mij naar bed, en zingen liedjes.
Het laken heeft een rand vergeetmijnetjes.
Ik moet vol heimwee hen weer laten gaan.

Waar zijn we? Alles lijkt al onbekender.
Het laatste daglicht valt op een kalender.
Negentienhonderd-veertien zie ik staan.

Wanneer dit sonnet van Theun de Vries in 1958 in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* verschijnt, zijn allebei zijn ouders niet meer in leven. Zelf is hij de vijftig al gepasseerd. Het gedicht ademt vervreemding, een onmetelijke afstand tussen ouders en kind. Heel even lijkt die kloof opgeheven. Een paar tellen later is het droombeeld vervlogen en herneemt de tijd zijn rechten. Negentienhonderdveertien! Het jaartal roept een wereld op die voor ons,

een eeuw later, exotische trekken heeft. Van die wereld heeft de schrijver van het sonnet deel uitgemaakt. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, leerde hij lezen. En schrijven.

Boerenkleinzoon

Hij werd geboren op vrijdag 26 april 1907 in het Friese dorp Veenwouden. Zijn moeder, Elisabeth de Vries-Dijkstra, was met haar 36 jaren niet jong meer. ‘De dorpsdokter heeft blijkbaar heel hard aan mij getrokken, want mijn kop staat nog altijd scheef; mijn hoofd is er niet goed uitgekomen. Mijn vader, die niet in de gaten had dat het om een aangeboren gebrek ging, zei vroeger altijd: “Jongen, houd je hoofd toch in godsnaam recht.” Maar naar mijn gevoel stond mijn hoofd recht.’

De pasgeborene werd Theunis Uilke genoemd, naar zijn beide grootvaders, van wie op dat moment alleen nog grootvader De Vries in leven was. Theun de Vries kwam uit een boerenfamilie. Zo heeft hij het althans zelf lange tijd willen zien. Zijn moeder was een boerendochter, opgegroeid in dezelfde omgeving als haar man. Het boerenbedrijf bracht Theuns ouders bij elkaar: ‘Mijn vader was oorspronkelijk van boerenhuize en in zijn jeugd zelf ook boer. Mijn moeder heeft hij leren kennen, omdat hij een tijdje bij mijn grootmoeder van moederskant bedrijfsleider is geweest op de boerderij.’

Theuns vader, Sjoerd de Vries, geboren in Veenwouden in 1872, is niet lang boer gebleven. Klaarblijkelijk lag zijn hart niet bij het boerenbedrijf. Zoals meer boerenzoons destijds haalde hij de ‘zuivelacte’, in de hoop directeur van een zuivelfabriek te kunnen worden. Zuivelfabrieken rezen als paddenstoelen uit de grond. Ze belichaamden de modernisering in het agrarisch bedrijf en symboliseerden de nieuwe tijd.

Sjoerd de Vries, boerenzoon die droomde van een succesvolle toekomst als zakenman, kwam een heel eind. Hij werd koopman, boterhandelaar en mededirecteur van een zuivelfabriek. Maar op zijn vijftigste ging hij failliet. Miste hij het talent, de doelgerichtheid? Was hij voor de zakenwereld eenvoudig ‘niet hard genoeg’, zoals zijn zoon veronderstelde? Of had hij domweg te veel tegenwind, te weinig geluk? Vermoedelijk zullen al die omstandigheden een rol hebben gespeeld. Na het faillissement, uitgesproken in januari 1923, is hij er in materieel opzicht nooit meer bovenop gekomen.

Was Sjoerd de Vries een boerenzoon, Theun de Vries zouden we dus met recht een koopmanszoon kunnen noemen. Zelf deed hij dat echter zelden of nooit; en dat zegt veel. De carrière van zijn vader als ondernemer zou hem in-

spiratie leveren voor twee van zijn romans. Maar die mislukte sprong naar de gezeten burgerij bood hem, de zoon, geen houvast voor wie hij wilde zijn en waar hij bij wilde horen. Dat houvast vond hij elders, zij het dicht bij huis: in de wereld van zijn grootouders. Niet voor niets betitelde hij zichzelf graag als ‘boerenkleinzoon’.

Hij koesterde zijn boerenafkomst. Die vormde echter maar een deel van het verhaal; hij heeft het zelf met zoveel woorden erkend. We lezen het in ‘De clan’, het nawoord dat hij, hoogbejaard intussen, mocht leveren voor een door Nynke Huizing-de Vries samengestelde genealogie. ‘Wat ik in vroeger jaren als een soort voldongen feit heb aangenomen – de De Vriezen, op een enkele uitzondering na een boerengeslacht, wonende tussen de Dokkumer Wouden en Bergum – blijkt niet te kloppen’, merkt hij op. ‘Er waren in dit onrustig geslacht niet alleen boeren, maar ook kooplui, bakkers en herbergiers, zelfs een veldwachter...’

‘Onrustig’ noemt hij zijn familie, omdat er veel werd verhuisd en vertrokken. Niet alleen naar andere delen van Friesland, ook naar landen overzee. Twee van zijn ooms emigreerden naar de Verenigde Staten om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Zijn grootouders van vaderskant, allebei zestigers, reisden hen achterna om te zien hoe het hun kinderen verging. Dat ze daarvoor de Atlantische Oceaan overstaken was anno 1905 een hele onderneming, die niet alleen van familiezin getuigt, maar ook van welstand.

De Amerika-reis van zijn ouders bood Sjoerd de Vries en zijn vrouw Elisabeth Dijkstra gelegenheid om na hun trouwerij in mei 1905 tijdelijk in het nieuwe huis van Sjoerds ouders in Veenwouden te gaan wonen. Toen de Amerika-reizigers terugkwamen, was de kleine Theun een jaar oud. Samen met zijn ouders verhuisde hij naar een huurwoning een eindje verderop aan dezelfde straatweg, de Zwette, een oude verbindingsweg tussen Veenwoudsterwal en Zwaagwesteinde en de ankerplaats van zijn eerste acht levensjaren.

Veenwouden

Hecht waren de banden tussen de De Vries-en en de Dijkstra’s niet alleen door familiezin en het wonen in dezelfde buurt. Belangrijker misschien nog was het geloof. Beide families behoorden tot de doopsgezinden, ook wel mennisten of menisten genoemd, naar Menno Simonsz, een van hun leidslieden in de eeuw van de Reformatie. Ze behoorden daarmee tot een minderheid in Veenwouden en waren zich dat ook bewust, zonder zich overigens te isoleren van hun dorpsgenoten die voor het merendeel hervormd waren. Wat

de verwantschap in geestelijke zin nog versterkte, was dat Theuns beide grootvaders en naamgevers, zowel Theunis de Vries als Uilke Dijkstra, in de plaatselijke doopsgezinde gemeente tot de modernen behoorden.

‘Toen ik klein was’, vertelde Theun de Vries later, ‘hoorde ik van gereformeerde vriendjes dat God alles, ons doen en laten betreffende, opschrijft in een groot boek, dat bij het Laatste Oordeel zal worden geopend... Ik vroeg aan mijn Menniste grootvader of dat waar was, en hij zei: ‘Onzin, zo’n boek bestaat niet. God is liefde en heeft er geen behoefte aan voor morele boekhouder te spelen.’ In dezelfde rationele, verlichte geest reageerden Theuns ouders wanneer hun zoontje thuiskwam met bloedstollende verhalen over duivels, die hij gehoord had van speelkameraadjes. Onzin was het, domme bangmakerij door volwassenen die toch langzamerhand beter moesten weten!

Bij dat al lijkt zijn moeder sterker dan zijn vader geworteld in de religieuze tradities. Ze was een vrome vrouw die veel las; zuiniger en bezorgder dan haar man, om niet te zeggen angstvallig. Vergeleken met de ondernemende, wereldse Sjoerd was zij ingetogen, teruggetrokken, alsof ze vooral niet wilde opvallen. Een dorpsgenoot herinnert zich haar als een beetje doof en daarom gewapend met een hoorn; vermoedelijk betreft dit een latere periode. Theun leek op zijn moeder, maar alleen uiterlijk, vond hij zelf:

Hoe bleef zij die mij heeft gebaard
zo ver van mijn leefdoel en aard
dat ons geen verwantschap bond
dan een snit van voorhoofd en mond?

Iets van de vervreemding tussen moeder en zoon lijkt zichtbaar in dat andere gedicht waarmee dit hoofdstuk begon: het kind klimt op vaders schoot, niet op die van moeder. Het is een patroon dat zich herhaalt in sommige van zijn autobiografische verhalen waarin, anders dan in de stereotiepe rolverdeling, niet zozeer de moeder als wel de vader de zorgzame ouder is.

Toen Theun, hun eerstgeborene, ter wereld kwam, waren beide ouders midden dertig. Dat hun eerste kind het enige zou blijven, was niet hun keus. Elisabeth (‘Lieske’) de Vries-Dijkstra is na de komst van Theun nog verschillende keren in verwachting geweest, maar haar zwangerschappen eindigden in miskramen. Mogelijk hebben pijn en verdriet haar belemmerd de koesterende moeder te zijn die haar kind zich wenste.

Overigens was ‘Theun van Sjoerd en Lieske’ geen jongetje dat zich zo lang mogelijk aan moeders rokken of vaders broek vastklampte. Voor het gemis aan broers en zussen vond hij compensatie bij grootouders, ooms en tantes,

neven en nichten. Ze vertelden hem sprookjes en volksverhalen. Een betere manier om het ongedurige kind muisstil te krijgen was er niet. Theuns zwerflust veroorzaakte al vroeg consternatie. Twee nichtjes die in zijn kinderjaren nogal eens op hem pasten, herinnerden zich nog jaren later de paniek toen het knaapje, een jaar of drie oud, plotseling verdwenen was. Bang dat het kind in de sloot gevallen was begonnen ze te dreggen. Ten slotte werd de kleine Theun teruggevonden bij het spoorstation, twintig minuten verderop.

Fries, dat wil zeggen het Fries van Feanwâlden (Veenwouden) was de taal waarmee hij opgroeide, zijn ‘memmetaal’. Ook later bleef het Fries de voertaal in de mondelinge omgang met zijn Friese familie. Zijn ouders sprak hij aan met ‘jo’ (‘u’). Af en toe ving het kind flarden op van een andere, vreemde taal, het Nederlands. Maar die ging pas voor hem leven binnen de muren van de school.

Hoewel het gezin pal tegenover de School met de Bijbel woonde, wilde zijn vader dat Theun naar de openbare school elders in het dorp ging. Op 1 april 1914 kwam Theun in de eerste klas, bij juffrouw Van der Zee. Vanaf dat moment gaf het Nederlands de toon aan. In die taal leerde hij lezen en schrijven, vaardigheden die al gauw een levensbehoefte werden. ‘Een intelligente leerling, in enkele opzichten verschillend van de meeste’, zei zijn eerste onderwijzeres later over hem. Wat hem van zijn klas- en leeftijdgenoten onderscheidde, was niet zozeer zijn rijke fantasie, want die hebben kinderen wel vaker. Wat opviel was het gemak waarmee hij die fantasie verbond met wat hij links en rechts hoorde of las; het gemak waarmee hij haar de vrije loop liet in tekeningen die hij maakte, in verhalen die hij schreef, op zijn lei, met de 26 letters die juffrouw Van der Zee hem had geleerd.

Leeuwarden

Eind 1915 verhuisden Sjoerd en Lieske met hun achtjarig zoontje Theun naar de provinciehoofdstad Leeuwarden. Daar was de zuivelbeurs gevestigd; Sjoerd moest geregeld naar Leeuwarden en het was praktischer er te wonen. De band met de grootouders en verdere familie in Veenwouden bleef hecht. Theun, enig kind, kreeg in Leeuwarden iets wat in de buurt kwam van een oudere broer en zus, toen zijn neef Uilke Alles de Vries (19) en zijn nicht Antje Deddes de Vries (16) tijdelijk bij hem en zijn ouders inwoonden. Uilke was klerk; Antje hielp in de huishouding. Haar tante Lieske, Theuns moeder, 45 jaar oud, was herstellende van een miskraam; de zoveelste in een treurige reeks.

Theun kwam op een nieuwe school en viel daar aanvankelijk nogal uit de toon, niet alleen door zijn afwijkende tongval, maar ook door zijn boerse klompjes. Van echte aanpassingsproblemen blijkt overigens niets. Een uitbinker was hij evenmin. Wel ‘anders’, herinnert ook Heert Visser zich, een leeftijdgenoot die in Leeuwarden een poos met hem optrok. Beweeglijk en ongedurig, maar ook eenzellig. Het ene moment vrolijk en uitgelaten, wekte Theun het andere moment de indruk ‘triest en verslagen in te zakken’.

Op zijn twaalfde, in 1919, maakte hij zijn entree op de MULO, een school voor ‘meer uitgebreid lager onderwijs’. Het was een stap die voor de hand lag als je vader in de handel zat. Op de MULO leerde je moderne talen, boekhouden en bedrijfsrekenen. Bovendien verschafte het MULO-diploma toegang tot de hogereburgerschool (HBS).

Intussen was het gezin weer verhuisd. In het najaar van 1918 betrokken ze een paar straten verderop een andere woning. Het nieuwe huis werd niet gehuurd maar gekocht en was groter dan het vorige. Theuns ouders konden het zich veroorloven. Na de dood van Lieskes moeder in december 1914 hadden ze enkele duizenden guldens geërfd. De zaken van Sjoerd liepen niet slecht; weliswaar hadden hij en zijn partner hun stoomzuivelfabriek op Texel weer van de hand gedaan, maar deze verkoop en andere handelsactiviteiten brachten voorlopig nog genoeg geld in het laatje, niet alleen voor een nieuw huis, maar ook voor de ontwikkeling van zoon Theun.

Terugblikkend op zijn jeugd en het gezin waarin hij opgroeide sprak Theun de Vries zelf van een gebrek aan gevoelswarmte en koestering. Zijn ouders bedoelden het heus wel goed, en in materiële zin kwam hij niets tekort, maar van opvoeding was eigenlijk nauwelijks sprake. Misschien zegt dit oordeel meer over zijn beleving achteraf, dan over de realiteit van zijn eerste dertien levensjaren. Het blijft opmerkelijk hoe zijn ouders hun best deden elk talent dat zich in hun zoon manifesteerde (en zelfs talenten die hij overduidelijk miste) tot ontplooiing te brengen; hoe zij hem – het enige kind van hen dat was blijven leven – letterlijk en figuurlijk alle ruimte gaven en aanmoedigden de wereld en zichzelf te ontdekken. Toen Theun om vioollessen vroeg, kreeg hij die. Omdat Theun zo aardig kon tekenen, kreeg hij ook tekenles. Bovendien kreeg Theun lessen in ‘handenarbeid’; hij kwam weliswaar niet verder dan een lucifersstandaard en een gevlochten mandje voor moeders breiwerk, maar toch. Buiten het vele dat hij op school leerde, kreeg hij op de zaterdagmiddagen Friese les; hij leerde de Friese spelling en verhaaltjes schrijven in het Fries. Hij mocht naar kinderoperettes, maar ook naar ‘volwassen’ toneeluitvoeringen. Hij mocht naar de bioscoop, zonder begeleiding van zijn ouders, die er zelf niet veel aan vonden. Zijn leeshonger

werd geen strobreed in de weg gelegd, integendeel: hij mocht boeken lenen van elke bibliotheek die er in de stad te vinden was en kreeg al vroeg van zijn ouders geld om daarnaast zelf boeken te kopen. Hoeveel Nederlandse jongens van tien, elf, twaalf jaar zullen in die eerste decennia van de twintigste eeuw van hun ouders zoveel ruimte hebben gekregen, zoveel aanmoediging, zoveel mogelijkheden?

Theun en 'Wilt'

In 36 verhalen, geschreven op uiteenlopende tijdstippen in zijn leven, heeft Theun de Vries zijn kinderjaren stukje bij beetje gemythologiseerd. Als bron voor zijn biografie zijn deze verhalen strict genomen onbruikbaar: hun hoofdpersoon, 'Wilt Tjaarda', valt niet samen met de jonge Theun de Vries. Nauwkeuriger gezegd: in hoeverre Wilt en Theun samenvallen laat zich niet meer vaststellen. Als fotoalbum zijn de verhalen in elk geval nooit bedoeld geweest. Onbekommerd zingt de verbeelding van de schrijver zich hier los van de realiteit. Soms gebeurt dat erg drastisch; zijn Duitse vertaalster Eva Schumann moest hem erop attent maken dat hij al fabulerend de jonge Wilt van maar liefst drie grootmoeders had voorzien. Theun de Vries erkende grif dat hier iets misgegaan was; een van de drie dames moest dan maar veranderd worden in een 'Grosstante'.

Niettemin helpen de Tjaarda-verhalen ons de wereld van de jonge Theun de Vries dichterbij te komen. In elk geval laten ze zien hoe hij zelf keek naar het kind dat hij geweest was. Jan Bremer, met de schrijver bevriend, sprak er met hem over en hield de Tjaarda-verhalen tegen het licht onder de toepasselijke titel 'Herinnering en verbeelding'. Zelf meende De Vries dat hij in zijn Tjaarda-reeks op een aantal punten dicht bij de werkelijkheid was gebleven: niet alleen in de weergave van het landschap en de streek, maar ook in de portrettering van zijn ouders, zijn grootouders, én zichzelf.

Zwerflust is een van de trekken die de in 'Eslawolde' opgroeiende Wilt deelt met de in Veenwouden opgroeiende Theun. 'Als ik thuis zat, sprak mijn zwerflustig bloed en liep ik weg, om hele middagen bij de landarbeiders of op de boerderijen van de achterpaden te slijten, waar iedereen mij kende [...]' Wilts ongedurigheid en vrijheidsdrang vinden een eigenaardig tegenwicht in een verlangen naar geborgenheid en soms blinde onderwerping. Dat laatste zien we pregnanter in het verhaal 'Rebellen'. Geruchten over een bende opgeschoten jongens die rumoerig en baldadig door de omgeving trekken, oude knotwilgen omvertrappen en vuurtjes stoken, bevlugelen Wilts fanta-

sie. Angst en opwinding strijden om de voorrang. Als hij met de ‘rebellens’ mee mag doen, is er alleen nog maar opgetogenheid en ‘blinde bereidwilligheid’ om door dik en dun met de horde vanden mee te draven. Als Wilt aan de ‘rebellens’ denkt, is dat met een mengsel van angst, fascinatie en verlangen; in hun gedrag proeft hij uitgelatenheid, vrijheid, roekeloosheid, ‘dingen die mij met heksenkracht aantrokken en die ik begeerd had van kindsbeen af aan’. Zodra Wilts instinctieve drang zich los te scheuren en uit de band te springen hem in moeilijkheden brengt, krijgt prompt het verlangen naar veiligheid en geborgenheid weer de overhand. Doodsbang voor de bereiden marechaussees die (althans, dat denkt hij) achter hem aan zitten om hem af te rossen, holt hij naar de boerderij van zijn oom, waar hij zich huilend in de reddende armen van zijn tante stort.

Angst is in de Tjaarda-verhalen een belangrijk motief: angst voor verlatenheid, voor vreemden, voor agressie, voor spoken, voor bloed, voor de dood. Wanneer Wilt op de dag van de begrafenis van zijn grootmoeder bij een tante wordt ondergebracht, wil hij ineens naar zijn vader en moeder. Heimelijk gaat hij ervandoor. Na een lange, eenzame, angstaanjagende tocht duikt het kind tot ieders verrassing op bij het dodenmaal. Zijn vader komt op hem af, ‘heel streng en ernstig en verwonderd; hij knielde naast me en ik viel recht tegen hem aan en had willen vergaan in zijn kracht en warmte.’

Opvallend is ook Wilts aan adoratie grenzende ontzag voor meisjes en vrouwen. Vooral grote, rijzige, kordate, onafhankelijke vrouwen fascineren hem. Zoals Anders’ Houkje in ‘Negotie’: groot, rosharig, breedgeschouderd, ‘machtig in de borst’, haar voeten in kolossale manskloppen gestoken, haar mouwen opgestroopt. Alleen al die sterke, besproete armen van haar! Kleine Wilt raakt er niet op uitgekeken. Godinnen zijn het, niet alleen Houkje, maar ook de mooie jonge weduwe Jildou in ‘De pronkkamer’ en Doete, het meisje dat hem in ‘De hooiwagen’ zijn eerste erotische ervaring bezorgt. ‘Ze lag in haar geur en gloed als een wezen dat van andere stof was gemaakt dan ik.’ Haar geur van zomer en zweet betoveren hem, zij wordt op die gouden avond voor hem liefdesgodin en moedergodin tegelijk: ‘Ze hield mij met haar liefkoking omvangen, ze droeg mij op haar lichaam als het leven zelf.’

Dichter in wording

(1920-1931)

Naar Apeldoorn

‘Het schrijven welde in mij op als het sprenkwater in een beek’, noteerde Theun de Vries eens. Terugblikkend op zijn jeugd had hij het idee dat het allemaal vanzelf was gegaan, als een natuurverschijnsel, spontaan, ongestuurd. Waar hij zelden bij stilstand was de gelukkige omstandigheid dat er in zijn naaste omgeving telkens weer mensen waren die iets in hem zagen, die hem stimuleerden en ervoor zorgden dat het brongebied van de beek niet verdroogde. Een van die mensen was de doopsgezinde dominee M.L. Deenik in Leeuwarden, bij wie hij vanaf zijn tiende jaar elke week catechisatieles kreeg. Na de les liet de dominee zijn pupillen een opstel schrijven over wat hij die dag verteld had. Het was een opdracht waar sommige kinderen vreselijk mee tobden, maar Theun vond het juist heerlijk. Bewonderd en aangemoedigd te doen waar hij in uitblonk, begon hij ook thuis het ene schrift na het andere te vullen met verhalen.

In mei 1920 verhuisde het gezin naar Apeldoorn. Ook nu hoopte Theuns vader dat de nieuwe omgeving zijn zaken goed zou doen. Met de zuivel liep het niet naar wens. Hij beproefde zijn geluk in de houthandel en redeneerde vermoedelijk dat hij daarvoor beter op de Veluwe kon zitten dan in Friesland.

Het was de derde verhuizing in nog geen vijfjaar tijd, en zeker voor Theun de meest ingrijpende. Apeldoorn betekende niets minder dan een emigratie. De vertrouwde familieleden woonden plotseling ver weg. Niet langer schiep de Friese taal een band met de omgeving; integendeel, ze accentueerde het anderszijn. Theun bleef Fries spreken met zijn ouders en, voor zover hij ze zag, zijn Friese verwanten; maar aan de schrijfexperimenten in het Fries kwam voorlopig een eind.

Theun was kort voor de verhuizing dertien jaar geworden en volop in zijn

puberteit. De verplanting naar vreemde bodem versterkte zijn neiging zich in zijn eigen fantasiewereld terug te trekken, temeer omdat hij enig kind was. Een en ander had er gemakkelijk toe kunnen leiden dat hij zich isoleerde en problemen zou krijgen op school. Dat dat niet gebeurde, is voor een belangrijk deel te danken aan N.A. Hegt, de onderwijzer die hem in het schooljaar 1920-1921 onder zijn hoede had.

Hegt stond dat jaar voor de zevende klas van de MULO-school aan de Mariannalaan in Apeldoorn. Hij kon goed met de jongen overweg, onderkende zijn schrijftalent en moedigde hem aan. Net als dominee Deenik gaf ook onderwijzer Hegt de jonge Theun het gevoel dat hij met de verhalen en opstellen die hij schreef iets bijzonders, iets bewonderenswaardigs presteerde. Theun werd ten voorbeeld gesteld, zijn opstellen werden aan de andere kinderen voorgelezen, door de jonge schrijver zelf of door de onderwijzer.

Hij was niet ouder dan dertien toen hij zijn eigen schrijfproeven voor het eerst in druk zag, en wel in *De Apeldoornsche Post*, een weekblaadje waarvan geen exemplaren bewaard schijnen te zijn. Hij had net leren fietsen en maakte tochten over de Veluwe, een voor hem compleet nieuwe wereld. De indrukken die hij er opdeed vonden hun neerslag in de sprookjes – vrij naar de gebroeders Grimm – die hij naar het blad stuurde.

Op zijn veertiende verscheen voor het eerst een opstel van zijn hand in een landelijk periodiek: *Jong Nederland. Weekblad voor Hollandsche jongens en meisjes*. Het blad had een ‘opstellen-pagina’ voor de oudere abonnees, van 14 tot 16 jaar, waarop de redactie werkstukken van scholieren plaatste die waren goedgekeurd door hun onderwijzer of onderwijzeres. Op die pagina verscheen in oktober 1921 van Theun de Vries het verhaal ‘Hoe in Bagdad wordt recht gesproken’, een variant van het bekende Salomonsoordeel. Waar de jonge schrijver de stof vandaan haalde weten we niet, maar het heeft er alle schijn van dat hij een bestaand verhaal min of meer in eigen woorden naverterde. Dat deed hij voor een veertienjarige verrassend handig. In minstens twee opzichten is dit Bagdad-verhaal kenmerkend voor de schrijver die hij zou worden. Hij smult van woorden die zijn verhaal een exotisch tintje kunnen geven: boernoes, kadi, muezzin, onbaschi... En zijn verhaal is aanzienlijk langer dan de twee schoolschriftpagina's die de redactie van *Jong Nederland* als maximum stelde.

Intussen was hij bevriend geraakt met een klasgenoot, Eddy Sueringh. Hij kwam ook bij de familie Sueringh thuis. Eddy's moeder was gescheiden en hertrouwd; Eddy's stiefvader had behalve veel geld ook genoeg vertrouwen in Theuns talenten om de jongen op zijn kosten tekenlessen te laten volgen. Eddy, die zich op latere leeftijd Eldert Outmans noemde, naar zijn biologi-

sche vader, herinnerde zich de Theun de Vries van dat eerste Apeldoornse jaar als ‘ontzettend koppig’. Theun en hij waren allebei enig kind en misten daardoor de ‘afslijping’ en socialisatie die het opgroeien tussen broers en zussen met zich meebrengt.

Eddy alias Eldert ging na de MULO naar de HBS, maar Theun mocht in de zomer van 1921 op advies van Hegt toelatingsexamen doen voor het gymnasium. Hij slaagde. Weliswaar werden zijn rekenprestaties als ‘zeer onvoldoende’ beoordeeld, maar kennelijk werd dat gecompenseerd door wat hij bleek te weten van geschiedenis, aardrijkskunde en Nederlands. Vooral zijn taalvaardigheid zal indruk hebben gemaakt. Wie weet heeft ook Hegts persoonlijke aanbeveling gewicht in de schaal gelegd.

Gymnasiast

Het gemeentelijk gymnasium aan de Kastanjelaan in Apeldoorn was zeker naar huidige maatstaven een klein, knus schooltje. Het totale aantal leerlingen bedroeg ongeveer 75. De klassen waren klein. En opnieuw had Theun geluk. Ook op deze school vond hij onder de docenten een vaderlijke mentor die niet alleen zag wat de knaap in zijn mars had, maar ook raad wist met diens weerbarstige persoonlijkheid. Het was dr. Gerrit Siebe Overdiep, leraar Nederlands en geschiedenis, Theuns lievelingsvakken. Overdiep, die op 44-jarige leeftijd hoogleraar in Groningen zou worden, raakte op Theun gesteld, en zou dat blijven lang nadat beiden het gymnasium in Apeldoorn hadden verlaten. De sympathie was wederzijds; Theun noemde hem in een terugblik de laatste van de mentors uit zijn jeugd, ‘en een van de zorgzaamste’.

Overdiep was een forse, breedgeschouderde man, een veeleisende en polemische figuur die ontzag inboezemde, niet in de laatste plaats door zijn vlijmscherpe ironie. Wat Overdiep in de tengere gymnasiast Theun de Vries fascineerde, was de dichter in wording. Theun had de poëzie ontdekt. Hij was in de ban van de Tachtigers geraakt, las Kloos, Perk, Gorter. Hij knutselde zijn eerste sonnetten in elkaar; lezen en bewonderen leidden vanzelf tot nadoen.

Zijn voorbeelden vond hij niet alleen in de Nederlandse literatuur. Hij las ook Schiller en vertaalde diens toneelstuk *Die Jungfrau von Orleans* in vijfvoetige jamben. Zestien jaar oud, op vakantie in Veenwouden, lag hij in het gras van een boomgaard met Dostojevski’s roman *De gebroeders Karamazov*. Hij las die in een Duitse vertaling en begreep er weinig van. Maar al gingen achtergrond en strekking aan hem voorbij, hij was gefascineerd door de manier

waarop een romanschrijver louter met woorden personages en verwickelingen tot leven bracht en een heel eigen wereld schiep. Toen juffrouw Louise Kok, zijn lerares Latijn, in diezelfde zomer van 1923 de klas binnenkwam met de mededeling: ‘Jongens, Louis Couperus is dood...’ en haar leerlingen over Couperus’ romans vertelde, wilde hij ook die lezen. Couperus’ Haagse wereld was voor hem niet minder exotisch dan de Russische van Dostojevski: ‘Van buiten keek ik ertegenaan alsof ik voor het eerst in de dierentuin kwam en allemaal vreemde dieren zag.’

Prakkels om toch vooral boek zus of auteur zo te lezen kwamen niet alleen van leraren, maar ook van medescholieren. Zo bracht Hannie, een meisje uit de vijfde klas, Theun in aanraking met het werk van Stijn Streuvels. Hannie was niet alleen ouder dan Theun, zij kwam ook uit een ander milieu. Zij woonde met haar familie in een landhuis aan de rand van de bossen. Haar uiterlijk en haar manieren hadden een aristocratische allure. Theun, toch al bleu als het om meisjes ging, keek enorm tegen Hannie op. Ze prees zijn schrijfkunst, vroeg of hij Streuvels kende en moest erg lachen toen hij bekende dat hij die Stijn Streuvels steeds voor een vrouw had versleten. Nadien bracht Hannie novellen van Streuvels voor hem mee en Theun viel als een blok voor de taal waarin de Vlaamse meester de natuur schilderde: ‘Een openbaring [...] hier leerde ik hoe het moest.’

Zijn eerste verliefdheden, op meisjes uit zijn klas, op de lerares Engels, leidden tot niets – behalve tot wat hij zelf ‘de bekende jongensondeugd’ noemde, en een boel gedichten. ‘Al die verliefdheden waren maar min of meer door mezelf geschapen aanleidingen om gedichten te kunnen schrijven – mezelf te zien in de rol van lyrische minnaar!’ Zijn leven was goddeels imitatie. Hij imiteerde niet alleen de poëzie die hij mooi vond, hij imiteerde ook de veronderstelde habitus van de kunstenaar: onafhankelijk, trots, hoogmoedig. En natuurlijk gehaast: er moest nog zoveel geschreven worden! Een Apeldoornse die Theun in haar jeugd weleens op straat tegenkwam, herinnerde zich nog zestig jaar later hoe de jonge, ongenaakbare dichter haar en haar vriendinnetje, allebei een jaar of twaalf oud, met grote passen voorbijliep.

Eenzelvig en afzijdig als hij zich vaak gedroeg, had hij toch ook een sterke behoefte aansluiting te vinden bij leeftijdgenoten en ergens bij te horen. Nu kende de school een gezelligheidsvereniging, de Apeldoornse Gymnasias-ten Bond, maar dit was in de ogen van Theun een bastion van de hogere standen waar zijn ouders en dus ook hij niet bijhoorden. Misschien vormde ook de contributie een te hoge drempel. Aansluiting zocht en vond hij elders, buiten de sfeer van het gymnasium: in de Apeldoornse afdeling van de Ne-

derlandsche Bond van Abtinent Studeerenden (NBAS), die enkele tientallen leden telde.

Anders dan de naam suggereert, ging het in deze jongerenorganisatie om veel meer dan geheelonthouding en bestrijding van drankmisbruik alleen. De jaren twintig waren de bloeitijd van de vrije jeugdbeweging; de ‘abstinentie’ was het uithangbord van het humanitaire idealisme dat in deze jeugdbeweging gecultiveerd werd. De NBAS stond voor ‘de drang naar hoger, schoner, rijker leven’, voor kameraadschap, gemeenschapsgevoel en gemeenschapsbewustzijn. De bond was neutraal: organisatorische bindingen met politieke partijen en kerkgenootschappen waren taboe, maar de sfeer was onmiskenbaar links, pacifistisch, antikapitalistisch. Theun de Vries voelde zich er snel thuis – meer dan bij zijn ouders met hun doopsgezinde geloof, dat hem op zijn zestiende jaar helemaal niets meer zei; meer ook dan op school, waar hij zich moest verdiepen in allerlei zaken die hem niet boeiden.

Vooraf de exacte vakken deden hem de das om. Niet omdat hij er te dom voor was; hij vertikte het eenvoudig er zijn best op te doen. Nu stonden er op het rooster van een gymnasiast inderdaad heel wat zaken die een schrijver in de dop eigenlijk alleen maar hinderden: wiskunde, natuurkunde, scheikunde, gymnastiek... Louter tijdverspilling! Hij begon te spijbelen. Ter verantwoording geroepen vanwege zijn boycot van de gymnastieklessen, die volgens de leraar toch zo goed voor hem waren, zei hij botweg: ‘Ik doe het niet. Ik ben bolsjewiek en als het zo doorgaat, gooi ik nog eens een bom op de school.’

Zijn rebelse taal kwam hem op twee dagen schorsing te staan. De bom waarover hij fantaseerde zou niet alleen het belachelijke rooster vol onzinvakken voor eens en voor al vernietigen. De bom was ook zijn wraak op een maatschappij die aan elkaar hing van klassenverschillen en ongerechtigheid. Begin 1923 was zijn vader bankroet gegaan: een harde klap voor het hele gezin, niet alleen materieel, maar vooral ook mentaal. In Theun de Vries’ herinnering brak daarmee een verschrikkelijke tijd aan. De maatschappelijke mislukking van de vader stond in grote letters te lezen op het voorhoofd van de zoon, zo meende hij. Aanwijzingen dat klasgenoten of andere scholieren hem ermee pestten of links lieten liggen zijn er overigens niet; integendeel, zowel onder zijn leeftijdgenoten als bij de docenten had hij nog altijd een flinke dosis krediet. Maar dat hij innerlijk hevige onder de sociale degradatie leed, mogen we wel aannemen.

In de vierde klas maakte hij zijn huiswerk voor het gymnasium zo rigoureu ondergeschikt aan zijn literaire projecten, dat het zijn docenten te gor-